

3. ЗВУКОВА СИСТЕМА

3.1. ГЛАСНИ (ВОКАЛИ)

Сръбският език има пет гласни *i, e, a, o, u*, които се изговарят приблизително както в другите славянски езици или както в италиански, испански, немски и т.н.

Сричкотворно *r*

Съгласната *r* също може в отделни думи да бъде носител на сричката. Такова *r* понякога се нарича „вокално“, но точното название е **сричкотворно *r***. Най-често се среща между две съгласни, като например в думите 'кръст' *krst* 'кръст', *sr-ce* 'сърце', *tr-ča-ti* 'тичам', *sre-brn* 'сребърен', но и в началото на думи, пред съгласна, като например в *rt* 'рът, рид; нос (на бряг)', *r-zati* 'пръхтя (за кон)', *r-va-ti (se)* 'боря се (спорт)'. Когато глаголи като последните два получат префикс, *r* остава сричкотворно, макар и предхождано от гласна: *za-r-zati* 'започна да пръхтя (за кон)', *po-r-va-ti (se)*³. 'да се поборя малко'

3.2. СЪГЛАСНИ (КОНСОНАНТИ)

---

3 В по-стария език *r* е оставало сричкотворно и в мъжки род на страдателните причастия като напр. *u-mr-o* 'умрял', *za-tr-o* 'унищожил', аналогично на формите за женски и среден род *u-mr-la*, *u-mr-lo*, *za-tr-la*, *za-tr-lo*. Този изговор днес е архаичен и *r* се изговаря като обикновена съгласна (*u-mro*, *za-tro*).

В някои заемки от френски *r* е сричкотворно на края на думите, като напр. в *žan-r*, *ma-sa-kr* 'клане', като губи сричкотворността си в падежите, пред гласна: *žan-ra*, *žan-ru* и т.н. Същият е случаят с *l* в малък брой заемки, като напр. *bi-ci-kl* 'велосипед', *an-sam-bl* (в падежите: *bi-ci-kla*, *bi-ci-klu* и т.н.).

P, t, k, b, d, g

3.2.1. Пловивните (оклузивните) *p, t, k, b, d, g* се изговарят както в повечето други езици, като образуват три двойки по звучност:

беззвучни	звучни
p	b
t	d
k	g

B, d, g се изговарят по същия начин и в края на думите, напр. в *golub* 'гълъб', *rad* 'работа', *drug* 'другар', а не се обеззвучават като в някои други славянски и неславянски езици.

3.2.2. Фрикативните се представени в следната таблица:

беззвучни	звучни
s	z
š	ž
f	(v)
h	

Š

Š се изговаря се изговаря като френското *ch*, английското *sh* или немското *sch*. *Ž* е неговият звучен двойник (френското *j* в *jour*).

H

H се изговаря с пълна аспирация (като немското *ch* в *Vach*).

V

Звукът *v* е поставен в скоби, защото, въпреки че по място на изговор (лабиодентален) е еднакъв със звука *f*, той не се държи като негов звучен двойник, а като сонант, за което вижте 3.2.4.

3.2.3. Африкатите са:

беззвучни	звучни
c	
č	dž
ć	đ

C

C винаги има стойност на слято *ts* (немското *z* в *Zeit*, италианското *z* в *pizza*), независимо от буквата, която следва след него: *car* 'император', *cura* 'момиче', *lice* 'лице', *baciti* 'да хвърля', *cvet* 'цвят, цвете', *stric* 'чичо'.

Ѓ и Ћ

Африкатите *č* и *ć* по изговор приличат на английското и испанското *ch* и на италианското *ci* в *ciao*, но нито първият, нито вторият могат да бъдат еднакви с тях. *Č* е слято /t/ + /š/: при неговия изговор върхът на езика се опира в алвеолите, докато при изговора на *ć* върхът на езика е отпуснат, а средната част на езика се опира на алвеолите и средното небце. Според акустичното впечатление *č* е „по-твърдо“ от споменатите малко по-горе чужди африкати, а *ć* е „по-меко“ от тях. Макар че различаването на *č* и *ć* затруднява понякога и сърбите от отделни краища, в стандартния изговор те трябва да се различават.

Съществуват минимални двойки, които по значение се различават само с тази двойка фонем, като например: *čar* (привлекателност) и *ćar* (полза), *spavačica* (жена, която спи) и *spavaćica* (нощница).

Dž и đ

Всичко, което казахме за двойката *č – ć* важи и за техните звучни двойници. При *dž*, слято /d/ + /ž/ положението на езика е същото, както при *č*, вследствие на което то е „потвърдо“ от английското *j* или италианското *g* в *Genova*. При *đ* положението на езика е като при *ć*, и затова то е „помек“ от чуждите съгласни. И тук съществува по някоя минимална двойка, като например *džak* (чувал) и *đak* (ученик).

3.2.4. Сонанти. - Към сонантите спадат няколко типа съгласни: назалните *m, n, nj*, ликвидните *l, lj, r* заедно с *v* и *j*. Общата им особеност е, че не участват в опозиция звучност – беззвучност и че при техния изговор въздушната струя преминава покрай преградата, която се образува от частите на говорния апарат.

N пред *k*

M, n, l и *r* не представляват трудност при учене. Както и в другите езици, фонемата *n* преминава във веларен вариант пред веларите *k* и *g*: алвеоларно (с върха на езика) се изговаря в *Ana, tanak* 'тънък', но веларно (със задната част на езика, както *ng* в английското *sing*) в *Anka, tanka, tango*.

Nj

Звукът *nj* е палатален назал, аналогичен на испанското *ñ* (в *mañana*) или италианското и френското *gn*. Изговаря се с притискане на предната и средната част на езика към

твърдото небце зад алвеолите.

Lj

Звукът *lj* е палатализиран по отношение на *l*, като испанското *ll* (в *caballero*) или италианското *gli* (във *figlio*). Изговаря се със средната част на езика, а върхът на езика е свален към долните зъби.

J

Звукът *j* се изговаря като немското *j* или като играка в английските *yes*, *boy* или в испанските *yo*, *hay*. По артикулация е твърде близък до вокала *i*, вследствие на което се стига до правописни редувания и колебания (*radio*, ген. *radija*; *Mihailo* и *Mihajlo*).

V неутрално по звучност

Звукът *v* причисляваме към сонантите, понеже е неутрален по отношение на звучността (виж 3.2.2, 3.5.1). Пред беззвучни съгласни остава *v*, а не преминава във *f*, напр. *ovca*, *ovsen* 'овесен', *čupavko* 'рошльо'; пред него могат да стоят както беззвучни, така и звучни съгласни (сравни *tvoje* 'твое' и *dvoje* 'двама', *svekar* 'свекър' и *zvekir* 'клепало за порта').

3.2.5. По място на изговор всички споменати съгласни могат да се класифицират така:

лабиални (устнени): *p*, *b*, *m*;

лабиодентални (устнено-зъбни): *f*, *v*;

дентални (зъбни): *t*, *d*, *c*, *z*, *s*;

алвеоларни: *n*, *l*, *r*;

препалатални (преднонебни твърди): *š*, *ž*, *č*, *dž*;

палатални (преднонебни меки): *ć*, *đ*, *nj*, *lj*, *j*;

веларни (заднонебни): *k*, *g*, *h*.

3.3. УДАРЕНИЯ И ДЪЛЖИНИ

Четири ударения

3.3.1. Система на ударенията. - Сръбският език различава четири ударения, т.е. четири вида изговор на ударените гласни по отношение на височината и дължината на тона.

Това са:

- дълго низходящо (знак $\hat{\ }$),
- дълго възходящо (знак $\acute{\ }$),
- кратко низходящо (знак $\grave{\ }$),
- кратко възходящо (знак $\check{\ }$).

Изговор на ударенията

При дългото низходящо ударение, напр. в думата *tâjka*, височината на тона се понижава по време на изговора на гласната. При дългото възходящо, напр. *béba* 'бебе', тонът расте или поне остава със същата височина. При краткото низходящо, напр. *ìstina*, понижаването на тона трудно се забелязва поради краткостта на гласната, но следващата сричка или срички се изговарят по-ниско от ударената. При краткото възходящо, напр. *čítati* 'чета', следващата сричка или срички имат по-висок или еднакъв тон с този на ударената сричка.

Сричкотворно *r*

Същите четири ударения се появяват и при сричкотворното *r* (виж 3.1 по-горе), когато е под ударение, напр. *kŕv* 'кръв', *sŕnas* 'негър', *tŕka* 'надбягване, надпревара', *tŕčati* 'тичам'.

В текстовете обикновено не се пишат ударения, освен в редки случаи, когато трябва да се различат две думи, които

се пишат по един и същ начин, напр. *grād* (населено място) – *grād* (градушка), *ópisan* (прилагателно: описателен) – *òpìsan* (причастие от глагола *opisati*).

И при склонение на една и съща дума могат да се появят различни ударения, напр. от *ìme*, генитив *ìmena*, номинатив множествено число е *imèna*, генитив множествено число е *iménā*.

Три правила за ударението

3.3.1.1. За мястото на ударението в думата важат три основни правила:

(1) Нито една дума не може да бъде ударена на последната сричка (в градския говор отделни думи от чужд произход се отклоняват от това правило, напр. *dirigènt*, *paradàjz* 'домат' срещу изговора *dirigent*, *paràdajz*, какъвто се изисква от стандарта).

(2) Едносричните думи винаги имат низходящо ударение, дълго като в *nôc* 'нощ', *líst* 'лист', *žût* 'жълт', *znâm* 'знам', или кратко като в *sprăt* 'етаж', *kònj* 'кон', *năș* 'наш', *săv* 'цял'.

(3) Низходящи ударения могат да се появят само в първата сричка на думата (и от това правило градският говор дава нерядко отклонения, като в двата примера, дадени в т. 1, или в *ambasâdor* 'посланик', *televîzija*, противно на стандартното ударение *ambàsador*, *televîzija*).

3.3.2. Неударени дължини. - В току-що дадените примери *ambàsador* и *televîzija* виждаме, че гласната в третата сричка е отбелязана със знак за дължина. Неударени дълги гласни се появяват в множество думи, напр. *jùnāk* 'герой', *vòjnĭk* 'войник', *nèvĭđen* 'невиждан', *ìdeālan* 'идеален', *pòžitĭvan* 'позитивен', *òdāvno* 'отдавна'. Те могат да се появят само СЛЕД ударена сричка. В думи от език, в който

е ударена последната сричка, какъвто, например, е френският, понеже такова ударение не е възможно в сръбски, то се заменя с неударена дължина: *atèljē* (<фр. *atelier*), *Ràsīn* (<фр. *Racine*), *Pàstēr* (<фр. *Pasteur*)⁴.

Изгубване на неударените дължини

В съвременния градски говор неударените дължини са значително по-редки, отколкото изисква традиционната норма. Това особено важи за флективните окончания: почти всички окончания в склонението на съществителните и прилагателните и спрежението на глаголите, особено в отворена сричка, напр. генитив *žèně*, прилагателно *vèlikī* 'голям', генитив множествено число *vèlikīh*, сегашно време 1 лице множествено число *čitāmo* 'четем' и т.н. - в сегашния градски говор (поне на екавските краища) имат кратка гласна: *žène*, *vèliki*, *vèlikih*, *čitamo*.

3.3.3. Проклитики и енклитики. - Думи, които нямат собствено ударение, а се свързват във фонетична цялост със съседната ударена дума, се наричат **клитики**. Делим ги на **проклитики**, които стоят пред ударената дума, и **енклитики**, които стоят зад ударената дума.

Проклитики

3.3.3.1. Проклитики са преди всичко предлозите, и то всички, които са едносрични, напр. *na* (*na hartiji* 'на хартия' изговаряме *nahàrtiji*), *u* (*u petak* 'в петък' изговаряме *upétak*), *iz*, *od*, *za*, *do* и т.н., както и някои двусрични, като напр. *oko* 'около', *prema* 'към', *preko* 'през' и т.н. Също така, проклитики са и някои съюзи, като напр. *i*, *ni*, *a*, *da* 'че', *jer*

4 В Сърбия е обичайно адаптирано, фонетично писане на чуждите имена, което в кирилицата е неизбежно (Расин, Пастер), а най-често се пренася и в латиницата.

'защото', *dok* 'докато', а при някои глаголи (вж. 3.4.1) и отрицателната частица *ne* (напр. *ne izlazim* 'не излизам' изговорено *neizlazim*).

Енклитики

3.3.3.2. Енклитиките са специфичност на сръбския език и заради правилния словоред в изречението е необходимо да се знае кои думи спадат към тях.

Освен въпросителната частица *li* (напр. *znaš li?* 'знаеш ли?' изговорено *znāšli?*), имаме две по-големи групи енклитики: неударените форми на личните местоимения и неударените глаголи на спомагателните глаголи.

Местоименни енклитики

Към първата група спадат формите за генитив, съответно акузатив, на всичките шест лица: *me, te, ga, je (ju), nas, vas, ih*⁵ и формите за датив *mi, ti, mu, joj, nam, vam, im*⁶.

Енклитика е и неудареното възвратно местоимение *se* в *oblačim se* 'обличам се' (изговорено *oblāčimse*).

---

5 За склонението на местоименията виж таблици 10-12. В акузатив женски род единствено число *je* има и вариант *ju*, който се появява при контакт с еднакво звучащата глаголна енклитика *je*: виж таблица 10 в 7.1.1.

6 Неударените дателни форми *mi* и *ti* при писане не се различават от удареното местоимение за 1 лице множествено число *mī*, съответно 2 лице единствено число *tī*. Това трябва да се има пред вид, когато се изговарят изречения, като например:

Reci mi 'кажи ми' (изговорено *rēcimi*) *šta mi* (изговорено *mī*) *ovde tražimo* 'какво търсим тук'
или

Ti (изговорено *tī*) *znaš šta ti* (изговорено *šitī*) *treba* 'ти знаеш какво ти трябва'

По същия начин формите *nas* и *vas* могат да бъдат неударени или ударени: вж. таблица 11.

Глаголни енклитики

Към втората група спадат:

- кратките форми за сегашно време на глагола *biti*: *sam, si, je, smo, ste, su* (вж. 9.13);
- кратките форми за сегашно време на глагола *hteti*: *ću, ćeš, će, ćemo, ćete, će* (вж. 9.13.2);
- формите за аорист на глагола *biti*, които влизат в състава на условното наклонение: *bih, bi, bi, bismo, ste, bi* (вж. 9.5.2).

Място на енклитиката

3.3.3.3. Тъй като енклитиката се свързва с предходната ударена дума, тя трябва да се постави на **второ** място в изречението. Оттук, ако в изречението *Dòšao sam* 'дойдох' (изговорено *dòšaosam*) добавим като подлог лично местоимение, то ще гласи: *Jâ sam* (изговорено *jâsam*) *došao* 'аз дойдох'; не е възможно **Ja došao sam* нито **Sam došao*.

Законът за второто място не бива да се схваща буквално: енклитиката може да се постави и след синтагма от няколко свързани помежду си думи, напр.: *Moj prijatelj s trećeg sprata je došao* 'моят приятел от третия етаж дойде'. За по-изчерпателни правила за мястото на енклитиката виж 22.11 и нататък.

3.4. ПРЕНАСЯНЕ НА УДАРЕНИЕТО ВЪРХУ ПРОКЛИТИКАТА

Според традиционната акцентуация, базирана предимно на херцеговския говор, когато проклитика се окаже пред някои (не всички) думи с низходящо ударение, кратко или дълго, тя става ударена, получавайки кратко низходящо

(рядко кратко възходящо) ударение, а втората дума губи ударението си. Такива примери са: *ù grād, nǎ vodu, òd zlāta, pòd kamēn, dò pojāsa, iz kućē, i drugī* и подобни (изговор: *ùgrād, nǎvodu, òd zlāta, pòtkamēn, dòpojāsa, iskućē, idrugī*).

Без пренасяне

3.4.1. Такова пренасяне на ударението днес в по-голямата си част е архаично, поне в екавските говори, понеже обичайният изговор е с ударение върху втората дума: *u grād, na vòdu, od zlāta* и т.н. Пренасянето се е запазило без съмнение само в два случая:

1) пред *mnom*, инструментал от личното местоимение *ja*, където поставяме ударение върху предлога: *sǎ mnom, zǎ mnom, pòda mnom*;

2) при отрицателните форми на глаголите, където ударението пада върху отрицателната частица *ne*: *nè dām* 'няма да дам', *nè padā* 'не пада', *nè čujū* 'не чуват', *nè jedū* 'не ядат', *nè nādj se* 'не се надявай', *nè pītajte* 'не питайте' и подобни. Това важи само за глаголните форми, чиято първа сричка има **низходящо** ударение. Ако върху тази сричка пада **възходящо** ударение, частицата остава неударена: *ne gòvorīm* 'не говоря', *ne víče* 'не дърпа', *ne žèlē* 'не желаят', *ne postòji* 'не съществува', *ne dosàđuj* 'не досаждай' и т.н. Тази разлика може да се появи и при различни форми на един и същ глагол, да речем *písati* 'пиша': в сегашно време според низходящото *pīšēm* имаме отрицателна форма *nè pīšēm*, но в повелително наклонение според възходящото *píšite* отрицателната форма е *ne pīšite*.

3.5. ЗВУКОВИ РЕДУВАНИЯ

А) РЕДУВАНИЯ НА СЪГЛАСНИ

Морфонологични промени

Промените или **редуванията** на звукове, до които се стига при флексия или словообразуване, могат да бъдат чисто фонологични или, по-често, морфофонологични (морфонологични). Първите са свързани изключително с естеството на звуковете или тяхната способност за взаимно свързване в сръбския език. Такава е асимилацията по звучност, до която се стига тогава, когато звучна и беззвучна съгласна се окажат една до друга (вж. по-долу). Морфонологичните редувания зависят и от това за каква част на речта, флективна форма или словообразователен елемент става дума. Например, от съществителното *učenik* вокатив единствено число гласи *učeniče*, където *k* пред окончанието *-e* е преминало в *č*; акузатив множествено число на същото съществително обаче гласи *učenike*, което означава, че тук *k* пред *e* е останало непроменено. Номинатив множествено число гласи *učenici* (*k* пред *i* дава *c*) и това редуване важи и за другите съществителни на *-k*, но не и за прилагателните: от *lak* 'лек, лесен' номинатив множествено число мъжки род гласи *laki*. Следователно, когато обясняваме морфонологичните редувания, трябва винаги да посочваме и за кои форми важат.

Втората съгласна влияе на първата

3.5.1. Асимилация по звучност. - Асимилацията по звучност е вид регресивна асимилация в смисъл, че втората съгласна влияе на първата: когато звучна съгласна се окаже пред беззвучна, става беззвучна, и обратно, когато беззвучна съгласна се окаже пред звучна, и самата тя става звучна. В таблиците в раздели 3.2.1 – 3.2.3 видяхме, че има седем двойки по звучност. Три съгласни, *f*, *h* и *c*, са

беззвучни, без звучен двойник, така че самите те не се променят, но предизвикват обеззвучаване на звучните съгласни, когато се окажат пред тях.

Няколко примера за преминаване на звучни съгласни в беззвучни:

Обеззвучаване

$b \rightarrow p$: *Srbija* 'Сърбия' – *srpski* 'сръбски'

$d \rightarrow t$: *sladak* 'сладък' (м. род) – *slatka* 'сладка' (ж. род) – *slatko* 'сладко' (ср. род)

$z \rightarrow s$: *bez kuće* 'без къща' – *beskućnik* 'бездомник'

$ž \rightarrow š$: *težak* 'тежък, труден' (м. р.) – *teška* (ж. р.) – *teško* (ср. р.)

Няколко примера за преминаване на беззвучни съгласни в звучни:

Озвучаване

$p \rightarrow b$: *top* 'оръдие' – *tobdžija* 'артилерист'

$t \rightarrow d$: *svat* 'сватбар' – *svadba* 'сватба'

$k \rightarrow g$: *burek* 'баница' – *buregdžija*

$s \rightarrow z$: *s Bogom* 'с Бога' – *zbogom* 'сбогом'

$č \rightarrow dž$: *učiti* 'уча' – *udžbenik* 'учебник'

В правописа

3.5.1.1. Има случаи, когато тази асимилация не се отразява в правописа. Това са преди всичко съчетанията *ds* и *dš*, които по традиция остават непроменени при писане, напр. *odsečan* 'груб, рязък', *predsednik* 'председател, президент', *srodstvo* 'родство', *podseći* 'да подрежа', *podšišati* 'да

подстрижа' (въпреки че действителният изговор е /ts/, съответно /tš/). По аналогия на това се пише *đ* във *vođstvo* 'водачество' (от *vođ* 'вожд, водач'), макар че изговорът е /voćstvo/. Без асимилация се пишат и някои новообразувани с префикси думи, като напр. *subpolaran* 'субполярен', *podtekst* 'подтекст', *predturski*, *postdiplomski* 'следдипломен', защото тук асимилацията би застрашила разпознаването на думите. Най-накрая, в заемки от чужди езици и във фонетично транскрибирани имена асимилацията обикновено се спазва и при писане, напр. *fudbal* (от *football*), *rendgen* (от *Röntgen*), но в по-новите заемки по-често се пишат без асимилация: *brejkdens* (< *breakdance*), *dragstor* (< *drugstore*), *Vašington*, *Redford*, *Musorgski* и подобни, според оригиналната графика.

Акцентни цялости

3.5.1.2. Асимилация възниква и между две думи, когато те образуват акцентна цялост. При писане такава асимилация не се отразява. Такива примери са: *pod kamen* (изговаряно: *pòtkamēn*), *iz kuće* (изговаряно: *iskučē*), дадени вече в 3.4. В съчетания като *tek danas* 'едва днес', *on nas gleda* 'той ни гледа', *miš bi pobegao* 'мишката би побегнала', поне при бърз изговор, изговаряме /tèg dânas/, /ônnaz glèdal/, /mìžbi pòbegaol/, поради асимилация на краесловната беззвучна съгласна пред звучната в следващата дума.

3.5.2. Асимилация по място на изговор. -

Когато денталната съгласна *s* се окаже пред предпалатални или палатални *č*, *dž*, *ć*, *đ*, *nj* или *lj*, тя преминава в предпалатално *š*. Денталната съгласна *z* пред същите съгласни преминава в *ž*: 'куче'

pas 'куче' – *pašće* 'кученце', *list* 'лист' – *lišće* 'листа' (през **list-je*, **lišće*),

zamisliti 'да си представя' – *zamišljen* 'въображаем',
nositi 'нося' – *nošnja* 'носия';
grozd 'грозд' – *grožđe* 'грозде' (през *grozd-je,
*grozđe),
(*iz* + *đikati*) – *iždikati* (бързо да израсна), *paziti*
'внимавам' – *pažnja* 'внимание', *voziti* 'карам кола' – *vožnja*
'каране на кола'.

Сложна асимилация

В една и съща дума може най-напред да настъпи асимилация по звучност, а след това по място на изговор, напр. *bez časti* (без чест) → *besčastan → *beščastan* (безчестен), *iz* + *čipati* → *isčipati → *iščipati* (изскубна).

Асимилация няма, когато префиксите *s* и *z* се окажат пред *lj* или *nj*, напр. *sljubiti* (съединя) (от *s* + *ljubiti*), *razljutiti* (от *raz-* + *ljutiti*), *iznjhati* (от *iz* + *njihati*) (отгледам от малък). Няма я и в иекавските форми, където *lj* или *nj* са се получили от *l* + *j*, съответно от *n* + *j*, напр. *posljednji* (екавски *poslednji*) (последен), *sljepoća* (екавски *slepoća*) (слепота), *bjesnjeti* (екавски *besneti*) (беснея).

N пред b и p

3.5.2.1. Когато алвеоларното *n* в производни думи се окаже пред лабиалното *b*, то преминава в лабиално *m*: *stambeni* (от *stan*) (жилищен), *zelembać* (от *zelen*) (зелен гушер). Такава асимилация няма при сложните думи: *jedanput* (веднъж), *vanbrodski* (извънбордов).

3.5.3. Изгубване на съгласни. - Когато две еднакви съгласни се окажат една до друга между основата и суфикса или между префикса и основата, се редуцират в една: *Rus* + *-ski* → *ruski*, *bez zuba* → *bezub*, *od-* + *deliti* → *odeliti* (отделя).

Често две такива съгласни се появяват вследствие на асимилация по звучност или по място на изговор: *pet + deset* → **peddeset* → *pedeset*, *šest + deset* → **šesddeset* → **šezddeset* → *šezdeset*, *bez stida* → **bezstidan* → *bestidan* (безсрамен), *raz- + žalostiti* → **ražžalostiti* → *ražalostiti* (наскърбя), *iz + šetati* → **isšetati* → **iššetati* → *išetati* (изляза на разходка).

Превъзходна степен

3.5.3.1. Изключение от това правило правят формите за превъзходна степен с префикс *naj-* на прилагателни, които започват с *j*: *najjači* (най-силен), *najjasniji* (най-ясен), *najjefiniji* (най-евтин) и подобни. И двете съгласни се запазват и в някои по-нови производни думи с префикс (сравни 3.5.1.1 по-горе), където редуцирането до един звук би замъглило значението на префикса: *protivvrednost* (равностойност), *nuzzarada* (допълнителен доход), *preddržavni* (преддържавен), *transsibirski* (трансибирски), *superrevizija* (повторна ревизия) и подобни.

Šeststo

Групата *st* се повтаря само при писане на числителното бройно *šeststo* (=šest stotina, 600) и числителното редно *šeststoti*. При изговор *st* се чува само веднъж, но в правописа е определено писане на удвоено *st* с цел различаване от *šesto*, среден род на числителното редно *šesti* (от 6).

3.5.3.2. Съгласните *t* и *d* се изгубват пред африкатите *c*, *č*, *dž*, *ć* или *đ*: *otac* (баща), генитив **otca* → *oca*, *zadatak* (задача), множествено число **zadatci* → *zadaci*, *predak*, множествено число **predci* → **pretci* → *preci* (предци), *govedo* + *-če* → **govedče* → **govetče* → *goveče* (младо

говедо), *radit(i) + ću* → *radiću* (ще работя), *sladoled + džija* → *sladoledžija* (сладоледчия). Няма изгубване при производните с префикс (*naddžilitati* (надхвърля с копие), *podđakon* (поддякон)), където настъпва само асимилация по звучност, ако е необходимо: *potćiniti* (от *pod-* + *ćiniti*) (подчиня), *otcepiti* (от *od-* + *cepiti*) (отцепя).

Опростяване на групите от съгласни

3.5.3.3. Много групи от три съгласни се редуцират до две, като се изгубват, ако пред тях има фрикативни *s, z, š* или *ž*, а след тях съгласни *b, k, l, lj, m, n* или *nj*. На практика, ако игнорираме редките или архаични думи, това правило се свежда до групите *stn, stl, stk, stm, zdb, štn*, които изгубват *t*, респективно *d*, като например в *ćastan* (почтен, честен), *ćasna, ćasno* (а също така и в падежите: *ćasnog* и т.н., виж 6.3.4), *vesnik* (от *vest* + *-nik*) (вестител, куриер), *zalistak* (клапа; прицветен лист, брахтея), генитив *zaliska*, множествено число *zalisci, usmen* (от *usta* + *-men*) (устен), *gozba* (от *gost*, през **gostba* → **gozdba*) (гощавка, пир), *tazbina* (от *tast*) (родство по сватовство), *pozorišni* (от *pozorište*) (театрален), *boravišni* (от *boravište*) (свързан с местопребиваване) и подобни.

Изключения

От това правило има доста изключения. Групата *stn* остава (гощавка, пир) в прилагателни от чужди основи, като напр. *azbestni* (азбестов), *protestni* (от *azbest, protest*). Групата *stk* остава във формите за женски род от съществителните на *-ist(a)*, като напр. *telefonistkinja, socijalistkinja*. От *bolest* със суфикс *-ljiv* имаме *bolešljiv* (през **bolestljiv* → **bolesljiv*, с асимилация по място на изговор) (болнав), но от *popustiti* прилагателното е *popustljiv* (отстъпчив), където *t* е запазено. Групата се пази в заемката *astma* (с производните

astmatičan, astmatičar (астматик)).

-Ski и -stvo

3.5.3.4. В производните на *-ski* и *-stvo* звукът *s* обикновено се губи, ако пред него има *ć, č, š* или *ž*: *mladički* (от *mladić + -ski*) (младежки), *nikšički* (от името на град *Nikšić*), *junački* (от **junak + -ski → *junačski*) (геройски), *varoški* (от *varoš*) (градски), *niški* (от името на град *Niš*), *viteški* (от *vitez* през **vitezski → *viteški*) (рицарски), *zelenaštvo* (от *zelenaš + -stvo*) (лихварство), *lupeštvo* (от *lupež + -stvo → *lupeštvo*) (кражба; крадците) и т.н. Все пак, *ć* остава пред *-stvo*: *mogućstvo* (възможност; могъщество, мощ), *pokućstvo* (мебели, покъщнина), *plemićstvo* (аристокрация) и подобни.

K → č, g → ž, h → š

3.5.4. Палатализация. - Палатализация се нарича промяната на веларните съгласни *k, g, h* в предпалатални *č, ž*, съответно *š*. Тя настъпва в следните случаи:

- във вокатив единствено число на съществителните от мъжки род на *-k, -g, -h* пред окончанието *-e*: *junak* (герой) – *junače*, *Bog* – *Bože*, *duh* – *duše*;

- в множествено число на съществителните *oko* и *uho*: *oči* (*očiju, očima*), *uši* (*ušiju, ušima*);

- в множество производни от съществителни с окончания *-k, -g, -h* или *-ka, -ga, -ha*: *vuk* (вълк) – *vučica* (вълчица), *ruka* (ръка) – *ručerda* (ръчище), *mрак* (тъмнина) – *mračan* (тъмен), *devojka* (момиче) – *devojčin* (на момиче), *dug* (дълг) – *dužan* (длъжен), *knjiga* (книга) – *knjižica* (книжка), *kovčeg* (куфар) – *kovčežić* (куфарче), *šiprag* (шубрак) – *šipražje* (шубраци), *dah* (дъх) – *dašak* (полъх), *muha* (муха) – *mušica* (мушица), *prah* (прах) – *prašiti* (вдигам прах, напрашвам; опрашвам) и др.;

- във формите за сегашно време на някои глаголи, чийто инфинитив сега е на *-k*, *-g*, съответно *-h*. Така *peći* (пека) (от някогашен инфинитив **pek-ti*) има сегашно време *pečem*, *pečeš*, *peče* и т.н.; от *strići* (стрижа) (основа *strig-*) сегашно време е *strižem*, *strižeš* и т.н.; от *vrći* (вършея) (основа *vrh-*) сегашно време е *vršem*, *vršeš* и т.н. Първоначалната основа все още се вижда в трето лице множествено число сегашно време на споменатите глаголи, което гласи: *peku*, *strigu*, *vrhu*.

Изключения

3.5.4.1. При словообразуването палатализацията не се прилага последователно и систематично. При притежателните прилагателни на *-in* я откриваме предимно само в *majčín* (майчин), *devojčín* (на момиче) и *vładičín* (на владика), а при останалите съществителни веларната съгласна остава непроменена: *sekin* (сестрин), *bakin* (бабин), *(k)ćerkin* (на дъщеря), *Žikin* (на Жика), *slugin* (на слуга), *Olgin* (на Олга), *Dragin* (на Драга), *snahin* (на снаха), *Mihin* (на Миха) и т.н. При умалителните имена на *-ica* палатализацията отсъства, ако пред веларната съгласна има друга съгласна, напр. *kockica* (кубче, квадратче, каренце), *tačkica* (малка точка), *markica* (малка марка), *mačkica* (малка котка), *mazgica* (малко муле), *tezgica* (малък тезгях; малък щанд), след това при онези, които имат хипокористично значение, като напр. *bakica* (бабка), *čikica* (чичко), *rukica* (ръчичка), *nogica* (краче)⁷, а и при някои други думи, които чрез палатализация биха се отдалечили прекалено много от основата, като напр. *kukica* (кукичка), *kikica* (плитчица), *pegica* (луничка; петънце), *strehica*

7 Галени форми за детска ръка, съответно крак. Същото значение могат да имат и формите с палатализация, но *ručica* по-често означава дръжка или ръчка, а *nožica* краче на мебел и подобни.

(стрехичка). Палатализация по правило няма и в производните от лични имена: *Vukica, Jelkica, Đokica, Olgica, Dragica* и подобни (все пак от *Anka* съществува и *Ankica*, и *Ančica*).

C → *č, z* → *ž*

Към палатализацията обикновено спадат и редуванията *c* → *č, z* → *ž*, като напр. в:

- *stric* (чичо), вокатив *striče*; *lovac* (ловец), вокатив *lovče*; *zec* (заек), множествено число *zečevi*; *starica* (старица) притежателно прилагателно *staričin*; *ptica* (птица), умалително *ptičica* (птичка); *meseč* (месец) – *mesečina* (месечина) и т.н.;

- *vitez* (рицар), вокатив *viteže*; *knez* (княз) – *kneževski* (княжески), *kneževina* (княжество); *rogoz* (папур) – *rogožina* (освен *rogovina*) (рогозка) и т.н.

K → *c, g* → *z, h* → *s*

3.5.5. Сибиларизация (или втора палатализация) се нарича преминаването на съгласните *k, g, h* в *c, z, s*, което се извършва почти винаги пред гласната *i*. Това става в следните случаи:

- В множествено число на съществителни от мъжки род на *-k, -g, -h*: *radnik* (работник) – *radnici, đak* (ученик) – *đaci, metak* (куршум) (*metci) – *meci, bubreg* (бъбрек) – *bubrezi, geolog* (геолог) – *geoloji, diftong* (дифтонг) – *diftonzi, orah* (орех) – *orasi, monah* (монах) – *monasi* и т.н.

- В датив и локатив на съществителни на *-ka, -ga, -ha*: *reka* (река) – *reci, daska* (дъска) – *dasci, biblioteka* (библиотека) – *biblioteci, briga* (грижа) – *brizi, noga* (крак) – *nozi, zadruga* (кооперация) – *zadruci, svrha* (цел) – *svrsi* и т.н. От това правило има доста отклонения, за което виж в морфологията, 5.5.1.2.

- В повелително наклонение на глаголите, споменати в 3.5.4: *peci* (печи), *pecite* (основа *pek-*), *strizi* (стрижи), *strizite* (основа *strig-*), *vrši* (вършей), *vršite* (основа *vrh-*)⁸.

- При извеждане на някои несвършени глаголи от свършени: *micati* (движа) (от *maknuti*), *dizati* (вдигам) (от *dići*, *dignuti*), *uzdisati* (въздишам) (от *uzdahnuti*).

Влияние на звука *j*

3.5.6. Йотация. - Отделен, много разпространен вид на палатализация е тази, предизвикана от присъствието на звука **j**, и наречена **йотуване** или **йотация** (по гръцкото име на тази буква – *йота*). След извършената фонетична промяна, *j* от окончанието или суфикса най-често изчезва, сливайки се с предходната съгласна, така че неговото присъствие не може да се установи без историческата граматика.

Чрез йотация съгласните съгласните преминават в палатални или предпалатални по следния образец:

t → ć	s → š
d → đ	z → ž
l → lj	
n → nj	

K, *g*, *h* и *c* се променят по начина, който вече видяхме в 3.5.4 и 3.5.4.3, т.е. дават

k → č	h → š
g → ž	c → č

Лабиялните съгласни остават непроменени при йотацията, но към тях се прилепва звукът *lj*:

p → plj	v → vlj
---------	---------

---

⁸ Сибиларизация се появява и в имперфект на тези глаголи (*pecijah*, *strizijah*, *vršijah*), но това време днес е почти напълно излязло от употреба.

b → blj

m → mlj

При глаголите

3.5.6.1. Йотация възниква в следните случаи:

а) В сегашно време на отделни глаголи (предимно онези с инфинитив на *-ati*), пред окончанията *-em*, *-eš* и т.н. (първоначално **-jem*, **-ješ* и т.н.): *kretati* (движа, тръгвам) – *krećem*, *glodati* (глождя; гриза) – *glođem*, *mleti* (меля) – *meljem*, *disati* (дишам) – *dišem*, *kazati* (кажа) – *kažem*, *skakati* (скачам) – *skačem*, *legati* (лягам; слагам в легло) – *ležem*, *jahati* (яздя) – *jašem*, *klicati* (викам) – *kličem*, *kapati* (капя) – *kapljem*, *hramati* (куцам) – *hramljem* и т.н.

б) В минало страдателно причастие от глаголите на *-iti*, пред окончанието *-en* (първоначално **-jen*): *mлатiti* (бия, удрям) – *mлаćen* (бит), *roditi* (родя) – *rođen* (роден), *paliti* (паля) – *paljen* (пален), *goniti* (гоня) – *gonjen* (гонен), *gasiti* (гася) – *gašen* (гасен), *maziti* (глезя) – *mažen* (глезен), *baciti* (хвърля) – *baćen* (хвърлен), *skupiti* (събера) – *skupljen* (събран), *ljubiti* (целувам; обичам) – *ljubljen* (обичан; целуван), *slaviti* (чествам, празнувам) – *slavljen* (честван), *zadimiti* (задимя) – *zadimljen* (задимен) и т.н.

в) При образуване на глаголи от несвършен вид или многократни глаголи от свършени: *platiti* (платя) – *plaćati* (плащам), *ugoditi* (угодя) – *ugađati* (угаждам), *potpaliti* (подпаля) – *potpaljivati* (подпалвам), *smeniti* (сменя) – *smenjivati* (сменям), *ukrasiti* (украся) – *ukrašavati* (украсявам), *zgroziti* (ужася) – *zgražati* (ужасявам), *skupiti* (събера) – *skupljati* (събирам), *zarobiti* (пленя) – *zarobljavati* (пленявам), *uspavati* (приспя) – *uspavljivati* (приспивам), *pošumiti* (залеся) – *pošumljivati* (залесявам) и т.н.⁹

9 Йотация се появява и в имперфект, напр. *graditi* (строя) – *građah*, *paliti* (паля) – *paljah*, *nositi* (нося) – *nošah*, *slaviti* (чествам) – *slavljah*, но това време днес е архаично.

При прилагателните

г) В сравнителна степен на прилагателните (окончание *-ji*, виж 6.4.1.2): *žut* (жълт) – *žući*, *mlad* (млад) – *mlađi*, *crn* (черен) – *crnji*, *visok* (висок) – *viši*, *brz* (бърз) – *brži*, *jak* (силен) – *jači*, *dug* (дълъг) – *duži*, *tih* (тих) – *tiši*, *skup* (скъп) – *skuplji*, *grub* (груб) – *grublji*, *suv* (сух) – *suvlji* и т.н.

д) В инструментал единствено число на съществителни от женски род на съгласна, пред окончание *-ju* (виж 5.6.1): *smrt* (смърт) – *smrću*, *glad* (глад) – *gladju*, *so* (сол) (*soli*) – *solju*, *zelen* (зеленина) – *zelenju*, *zob* (овес) – *zoblju*, *krv* (кръв) – *krvlju* и т.н.

Пред суфикс

е) При словообразуване, пред отделни суфикси, които някога са съдържали звук *j* или и днес го съдържат. Такива са събирателният суфикс *-je*, напр. *prut* + *-je* → *pruće* (пръчки), *gran(a)* + *-je* → *granje* (клони), *grm* + *-je* → *grmlje* (храсти), *drv(o)* + *-je* → *drvlje* (дървета); етническият суфикс *-(j)anin*, напр. *Beograd* – *Beograđanin*, *Atina* – *Atinjanin*, *Helsinki* – *Helsinčanin*, *Prag* – *Pražanin*, *Rim* – *Rimljanin*; суфиксът *-jāk*, напр. *crn* – *crnjak* (червено вино), *južni* – *južnjak* (южняк (човек; вятър)), *žaba* – *žabljak* (жабешки вир); суфиксът за образуване на прилагателни *-ji*, напр. *pseto* – *pseći* (кучешки), *govedo* – *goveđi* (говежди), *kobila* – *kobilji* (кобилешки), *jesen* – *jesenji* (есенен), *žaba* – *žablji* (жабешки), *krava* – *kravlji* (кръвешки, крави) и т.н.

3.5.7. Преминаване на *l* в *o*. - Вследствие на промяна, която настъпила в щокавския диалект в края на XIV век, съгласната *l* в края на думата и в края на сричката се

вокализира в *o*. Морфологичните условия за тази промяна са следните:

При глаголите

а) На края на формите за единствено число мъжки род на миналите деятелни причастия, напр. *dao* (дал) (докато в женски и среден род е *dala, dalo*, защото тук *l* не е на края на думата). По същия начин и *čitao* (четял) (*čitala, čitalo*), *bio* (бил) (*bila, bilo*), *uzeo* (взел), *govorio* (говорил), *čuo* (чул), *ubo* (убол) (от **uboo*: глагол *ubosti*), *umro* (умрял) (глагол *umreti* (умра)), *rastao* (расъл) (от **rastl* → **rastal*: глагол *rasti* (раста)) и т.н.

При прилагателните

б) В номинатив единствено число мъжки род на прилагателните с основа на *-l*: *beo* (бял) (генитив *belog*, женски род *bela*, среден род *belo*¹⁰), *ceo* (цял), *mio* (мил), *debeo* (дебел) и подобни. Ако пред *l* има гласна *a*, то *a* е непостоянно (виж 3.5.8 по-долу), така че в другите форми изчезва: *zao* (зъл) (*zla, zlo*), *topao* (топъл) (*topla, toplo*), *podao* (подъл) (*podla, podlo*).

При съществителните

в) В номинатив на съществителни, чиято основа завършва на *-l*: в мъжки род *vo* (вол) (генитив *vola*), *sto* (маса) (*stola*), *soko* (сокол) (*sokola*), *veo* (воал) (*vela*), *pepeo* (пепел) (*pepela*), *anđeo* (ангел) (*anđela*) и т.н., в женски род *so* (сол) (генитив *solli*). И в този случай *a* пред *o* е непостоянно, както например в *orao* (орел) (генитив *orla*), *paкао* (ад, пъкъл) (*pakla*), *kotao* (котел) (*kotla*), в женски род

---

¹⁰ Сравни сложното име *Beograd*, първоначално *Belgrad*: формите на това име в чуждите езици са възникнали от по-старата форма.

misao (мисъл) (*misli*).

г) При изменение на съществителни за лица-деятели със суфикс *-lac*, където *a* е непостоянно: *l* се появява и в генитив множествено число (на *-laca*), а във всички останали падежи преминава в *o*. Така, имаме *nosilac* (носител), генитив *nosioca*, датив *nosiocu* и т.н., в множествено число *nosioци*, генитив *nosilaca*, датив *nosiocima* и т.н. По същия начин се изменят и *branilac* (защитник) (*branioca*), *tužilac* (обвинител, прокурор), *vršilac* (извършител), *gledalac* (зрител), *slušalac* (слушател), *prevodilac* (преводач), *čitalac* (читател), *stvaralac* (творец), *talac* (заложник), *žetelac* (жътвар) и много други съществителни.

д) В някои производни думи като *seoba* (преселение) (от *seliti* (преселвам)), *seoski* (селски) (от *selo*), *seoce* (селце) (умалително от *selo*) и др.

Исключения

3.5.7.1. Промяната на *l* в *o* в сръбския език не се е осъществила напълно докрай. Тя не е засегнала по-новите думи от чужд произход, каквито са напр. *general*, *skandal*, *metal*, *kristal*, *model*, *hotel*, *tunel*, *fosil*, *idol*, *oreol*, *monopol*, *konzul* (консул) и т.н., а и някои сръбски като *val* (вълна), *bol* (болка), прилагателното *ohol* (високомерен, надменен) и др. При някои думи съществуват дублетни форми, напр. *anđeoski* и *anđelski* (ангелски) (прилагателно от съществителното *anđeo*), *arhandeo* и *arhandel* (архангел), *stakalce* (стъкълце; шишенце) и (днес рядко) *stakaoce*, *krilce* и (днес рядко) *kriocce*; *kolac* има склонение *koca*, *kosci* и *kolca*, *kolcu*, умалително *kočič* и *kolčič*. *Znalac* (познавач), макар и получено със суфикс *-lac*, задържа *l* във всички падежи (*znalca*, *znalcu* и т.н.).

Б) РЕДУВАНИЯ НА ГЛАСНИ

3.5.8. Непостоянно *a*. - Непостоянно наричаме онова *a*, което се появява в отделни форми а думата, за да се раздели група съгласни, която не е обичайна¹¹. То се появява в следните случаи:

При съществителните

а) При съществителните от мъжки род като *borac* (борец; боец), *početak* (начало), където ще се появи само в генитив множествено число (*boraca, početaka*), докато в останалите падежи го няма: генитив *borca, početka*, датив *borcu, početku*, номинатив множествено число *borci, počeci* и т.н. Виж 5.4.1.5.

б) Единствено в номинатив единствено число (и акузатив, когато е еднакъв на номинатива) се появява непостоянно *a* при съществителните, чието множествено число окончва на *-ovi* или *-evi*, напр. *ritam* (ритъм) (генитив *ritma*, множествено число *ritmovi*), *bubanĵ* (барабан) (генитив *bubnja*, множествено число *bubnjevi*), *orao, petao* (генитив *orla, petla*, множествено число *orlovi, petlovi*) и при съществителните от женски род, които окончават на *o*, произлязло от *-l*, като напр. *misao* (мисъл), *zamisao* (замисъл, идея) (генитив *misli, zamisli*, множествено число *misli, zamisli*). Виж 5.4.1.5., 5.6.

в) При някои съществителни от мъжки род от чужд

---

¹¹ В по-стария език нито една дума не можела да окончва на две съгласни, освен на *-st, -zd, -št uuu -žd*. Групите от различни съгласни отначало се разделяли от непостоянно *a*, напр. *psalam* (от гръцки *psalmós*), *šamac* (от немски *Schanze*), но след нахлуването на многобройни чуждици, като напр. *princ, revanš, tekst, film, sport* и т.н., това ограничение за краесловните групи от съгласни престанало да важи.

произход, като напр. *student, koncert*, непостоянното се появява само в генитив множествено число: *studentata, koncerata*.

г) Само в генитив множествено число се появява непостоянно *a* при съществителни от женски и среден род, чиято основа завършва на група съгласни. Такива съществителни в среден род са *staklo* (стъкло), *rebro* (ребро), *pismo* (писмо), *sredstvo* (средство), *koplje* (копие) и т.н. (генитив множествено число *stakala* и т.н.), а в женски род *devojka* (момиче), *trešnja* (череша), *basna* (басня), *crkva* (църква), *sestra* (сестра) и т.н. (генитив множествено число *devojaka* и т.н.). Виж 5.4.2.1 и 5.5.1.4.

При прилагателните

д) Само в номинатив единствено число при прилагателните, в неопределената форма: *čudan* (странен) (*čudna, čudno*), *dobar* (добър) (*dobra, dobro*), *tanak* (тънък) (*tanka, tanko*), *šupalj* (кух) (*šuplja, šuplje*). А също така и при местоименията-прилагателни, напр. *sav* (цял) (*sva, sve*), *takav* (такъв) (*takva, takvo*), и при числителното *jedan* (един) (*jedna, jedno*).

е) В миналото деятелно причастие в мъжки род единствено число непостоянното *a* редовно се комбинира с преминаването на *l* в *o* (виж 3.5.7 по-горе): *legao* (легнал) (*legla, leglo*), *došao* (дошъл) (*došla, došlo*), *grizao* (гризал) (*grizla, grizlo*) и т.н.

При предлозите

ж) Непостоянно *a* се добавя към предлозите *s, k, uz, niz, kroz*, когато стоят пред дума, с която иначе биха образували трудно произносима комбинация от съгласни: *sa školom* (с училище), *ka gradu* (към града), *niza stranu* (на страна), *uza zid* (до стената), *kroza zid* (през стената) и

подобни. За първите два предлога това удължение се генерализирало, така че днес редовно се чува и *sa prijateljem* (с приятел), *ka njemu* (към него) и подобни, освен първоначалното и по-правилно *s prijateljem, k njemu*. Пред формата *mnom(e)* за инструментал на личното местоимение *ja*, непостоянно *a* задължително се добавя към предлозите *s, pod, nad* и *pred*: *sa mnom* (с мен), *poda mnom* (под мен), *nada mnom* (над мен), *preda mnom* (пред мен) (ударението е на предлога: изговаряме *sãmnõm, pòdamnõm* и т.н.).

3.5.9. Подвижни гласни. - В окончанието на отделни думи може незадължително, без промяна в значението да се появи гласна *a, e* или *u*. Това са следните форми:

а) наречията за време: *kad(a)* (кога), *sad(a)* (сега), *tad(a)* (тогава);

б) съюзът *nek(a)* (нека);

в) формите за генитив или акузатив на прилагателните, напр. *dobrog(a), domaćeg(a)* (*domaći* местен; домашен), на местоименията, напр. *mog(a), našeg(a), svakog(a)* и на числителните, напр. *jednog(a)*;

г) формите за датив-локатив на същите думи, към които може да се добави *e*, съответно *u*, ако окончанието гласи *-em*: *dobrom(e), tuđem(u)* (*tuđ* чужд); *takvom(e), vašem(u); drugom(e)*;

д) някои едносрични форми за инструментал единствено число на местоименията: *njim(e)* (от *on* 'той'), *kim(e)* (от *ko* 'кой'), *tim(e)* (от *taj* 'този'), *mnom(e)* (от *ja* 'аз');

е) формите за датив-локатив и инструментал множествено число на прилагателни, местоимения и числителни, които по правило получават *-a*, когато след тях не следва съществително: *obraćam se dobrim ljudima, a ne lošima* (обръщам се към добрите хора, а не към лошите);

radim sa stranim studentima, ali i s našima (работя с чуждестранни студенти, но и с наши); *ovo je upućeno svima* (това се отнася за всички); *u jednim slučajevima uspeva, u drugima ne* (в някои случаи успява, в други – не).

Думите от (а) и (б) подточки са горе-долу еднакво обичайни и в по-дългата, и в по-кратката форма. Падежните форми от подточки (в) и (г) днес са по-чести в по-кратката си форма, но подвижни гласни все още добавят писателите, които все още държат на благозвучието. По-специално, *-a* се добавя към първото от две съседни прилагателни, както напр. в заглавието *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika* (Rečnik Matice srpske).

В инструментал

3.5.10. Дисимиляция на гласните. - При съществителните от мъжки род, завършващи на съгласна, окончанието за инструментал е *-om* (напр. *čovekom*), но става *-em* след палатална съгласна: *panj-em* (*panj* пън), *kralj-em* (*kralj* цар, крал), *bič-em* (*bič* камшик), *miš-em* (*miš* мишка), *spanać-em* (*spanać* спанак) и т.н. Все пак това не става, когато в завършващата сричка на основата има гласна *e*, понеже тогава *e – e* в две съседни срички преминават в *o – e*: *lakej-om* (*lakej* лакей), *muzej-om* (*muzej* музей), *hmelj-om* (*hmelj* хмел), *fleš-om* (*fleš* фотосветкавица), *lavež-om* (*lavež* лай), *Beč-om* (*Beč* Виена), *grgeč-om* (*grgeč* риба костур), *koledž-om* (*koledž* колеж), *zec-om* (*zec* заек), *mesec-om* (*mesec* месец) и подобни. За изключенията виж 5.4.1.7.

В значително по-малка степен дисимиляцията оказва влияние и при избор на окончанието *-ovi*, съответно *-evi* в множествено число на някои съществителни от мъжки род (виж 5.4.1.1), и така имаме *kej-ovi* (кейове), *sprej-ovi* (спрейове), въпреки палаталната съгласна *j* (сравни *kraj-evi* (*kraj* край), *broj-evi* (*broj* номер; число)).

Дисимиляцията е и причина след падежното окончание *-от* да се появява подвижна гласна *е*, а след *-ет* подвижна гласна *и*, както видяхме в предишния раздел (3.5.9, подточка г).